

Het systeem benutten bij de ondersteuning van moeders in de bijstand

Auteurs:

Jeroen Pronk
Lisa Hummel
Nicole van Kesteren

Inhoudsopgave

1. In het kort
2. Achtergrond
3. Het huidige ondersteuningsaanbod voor moeders in de bijstand
4. Van een focus op de moeders naar een focus op het systeem
5. De systeemanalyse
6. Aan de slag: Als professional grip krijgen op het systeem
7. Kortom... Fix the system, not the women!
8. Referenties

1. In het kort

In de wijze waarop klantmanagers moeders in de bijstand richting werk begeleiden ligt de nadruk primair op het versterken van het gedrag, de keuzes, de kennis en vaardigheden van de moeders. Dit is een gemiste kans, want juist in het systeem liggen aanknopingspunten voor het verbeteren van de economische veerkracht van moeders.

Willen we moeders duurzaam laten (re)integreren op de arbeidsmarkt, dan moet namelijk ook het systeem om de moeders heen veranderen en niet alleen de moeders zelf. **Hiervoor is het noodzakelijk dat er inzicht is in hoe dit systeem eruitziet, en waar zich in het systeem belemmeringen en kansen voordoen.** Alleen dan is het mogelijk om het systeem juist in te zetten ten gunste van de moeder of in ieder geval rekening te houden met hoe het systeem het gedrag en de keuzes van de moeders en andere spelers in het systeem beïnvloedt.

Deze handreiking heeft tot doel om klantmanagers meer systemisch te laten werken. In de handreiking visualiseren we hoe het ecologische systeem rondom moeders in de bijstand eruitziet en met welke spelers de moeders te maken hebben. Vervolgens vertalen we dit in handvatten voor klantmanagers bij de begeleiding en ondersteuning van moeders in de bijstand op weg naar werk. We geven antwoord op de vraag hoe jij als klantmanager, samen met de moeder, meer grip kan krijgen op de invloed van haar omgeving op haar kansen om duurzaam aan het werk te gaan.

Leeswijzer

Om het meeste uit deze handreiking te halen moedigen wij je aan om deze in chronologische volgorde te lezen. Dit helpt om snel te begrijpen wat we onder systemisch werken verstaan. Je kunt er echter ook voor kiezen om meteen door te gaan naar de (aanknopingspunten voor) systeemanalyse in hoofdstuk 4 en 5 en de concrete handvatten in hoofdstuk 6. Je kunt dan meteen aan de slag.

KADER | Wat is economische veerkracht?

Onder economische veerkracht verstaan duurzame economische zelfstandigheid. Met economische zelfstandigheid wordt bedoeld dat iemand beschikking heeft over een inkomen uit werk dat gelijk is aan minimaal 70% van het minimumloon. Met duurzame economisch zelfstandigheid wordt bedoeld dat je in staat bent om met inkomsten uit werk de financiële gevolgen van eventuele ingrijpende levensgebeurtenissen, zoals het wegvallen van een partner, op te vangen.

2. Achtergrond

De arbeidsmarktpositie van vrouwen

De Nederlandse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door genderongelijkheid. Vrouwen zijn twee keer zo vaak economisch onzelfstandig als mannen. Vrouwen lopen daarnaast een hoger risico om in de bijstand te belanden. De aanname dat dit enkel een gevolg is van het gedrag, de keuzes, de kennis en vaardigheden van moeders zelf, is onhoudbaar. Ons systeem kent namelijk geïnternaliseerde normen en perverse prikkels die hier een rol bij spelen. Van vrouwen wordt verwacht dat zij zowel werken als kinderen krijgen. Wanneer zij kinderen krijgen, wordt van hen een grotere rol in de opvoeding verwacht dan van mannen. Dit zien we bijvoorbeeld terug in het feit dat vrouwen meer dan mannen na de geboorte van het eerste kind in deeltijd (gaan) werken of stoppen met werken. Prikkels vanuit het systeem, zoals (hoge) kosten voor kinderopvang, dragen bij aan deze keuze van moeders terwijl diezelfde prikkels vaders juist uitdagen om zoveel mogelijk te blijven werken. Het gevolg hiervan is dat onvoorziene omstandigheden, zoals verlies van inkomen of scheiding, de kans vergroten dat vrouwen niet meer in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien en dus niet economisch zelfstandig zijn. De heersende gender-normen hebben hiermee een negatieve invloed op de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt.

De rol van gender in de bijstand

Gendernormen over werkende vaders en zorgende moeders spelen ook een cruciale rol in de ongelijkwaardigheid tussen vrouwen en mannen als het gaat om de bijstand. Dit zien we terug in de cijfers: vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de bijstand. Eenmaal in de bijstand, ontvangen vrouwen minder snel en vaak (passende) ondersteuning en stromen zij minder vaak uit richting werk dan mannen. Wanneer we inzoomen op gezinnen in de bijstand zien we deze ongelijkwaardigheid verder doorwerken (zie kader). Meer dan de helft van de bijstandsg gezinnen betreft alleenstaande moeders en een op de drie vrouwen in de bijstand is alleenstaand moeder. Ter vergelijking, alleenstaande vaders komen bijna niet voor in de bijstand.

“Mijn man geeft mij geen toestemming om te gaan werken. Ik zou dit wel graag willen. Hij wil niet voor de kinderen zorgen.”

2. Achtergrond

De arbeidsmarktpositie van vrouwen

De Nederlandse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door genderongelijkheidwaardigheid. Vrouwen zijn **twee keer zo vaak economisch onzelfstandig** als mannen. Vrouwen lopen daarnaast een **hoger risico om in de bijstand** te belanden. De aanname dat dit enkel een gevolg is van het gedrag, de

keuzes, de kennis en vaardigheden, het sociale systeem kent namelijk geen rekening met de rol die vrouwen hier een rol bij spelen. Vanwege de ongelijke kansen als kinderen krijgen. Wanneer vrouwen een belangrijke rol in de opvoeding van hun kinderen spelen, wordt het beeld terug in het feit dat vrouwen vaak

het eerste kind in deeltijd (gaan) werken of stoppen met werken. Prikkel vanuit het systeem, zoals (hoge) kosten voor kinderopvang, dragen bij aan deze keuze van moeders terwijl diezelfde prikkels vaders juist uitdagen om zoveel mogelijk te blijven werken. Het gevolg hiervan is dat onvoorziene omstandigheden, zoals verlies van inkomen of scheiding, de kans vergroten dat vrouwen niet meer in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien en dus niet economisch zelfstandig zijn. De heersende gender-normen hebben hiermee een negatieve invloed op de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt.

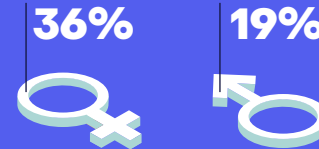
KADER | Genderongelijkheid op de arbeidsmarkt

Er is sprake van genderongelijkheid op de Nederlandse arbeidsmarkt: Bijna 2 keer zoveel vrouwen als mannen zijn niet economisch zelfstandig (36% vs. 19%).

De rol van gender in de bijstand

Gendernormen over werkende vaders en zorgende moeders spelen ook een cruciale rol in de ongelijkwaardigheid tussen vrouwen en mannen als het gaat om de bijstand. Dit zien we terug in de cijfers: **vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de bijstand**. Eenmaal in de bijstand, ontvangen

moeders en stromen zij vaak inzoomen op geïsoleerde gezinnen verder doorwerken. Bijstandsgesinnen en vaders komen bijna niet voor in de bijstand.

“Mijn man geeft mij geen toestemming om te gaan werken. Ik zou dit wel graag willen. Hij wil niet voor de kinderen zorgen.”

2. Achtergrond

De arbeidsmarktpositie van vrouwen

De Nederlandse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door genderongelijkheid. Vrouwen zijn **twee keer zo vaak economisch onzelfstandig** als mannen. Vrouwen lopen daarnaast een **hoger risico om in de bijstand** te belanden. De aanname dat dit enkel een gevolg is van het gedrag, de keuzes

KADER | Moeders in de bijstand

Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de bijstand, krijgen minder vaak (passende) ondersteuning en stromen minder vaak uit.

- In 2023 ontvingen 226.000 vrouwen vs. 169.000 mannen een bijstandsuitkering.
Vrouwen ontvangen minder snel en vaak hulp bij het uitstromen uit de bijstand (39% vs. 33%).
Mannen vertrekken bijna twee keer zo vaak uit de bijstand richting werk als vrouwen (13% vs. 8%).

Deze genderongelijkwaardigheid werkt door wanneer we kijken naar gezinnen in de bijstand.

- Meer dan de helft van de bijstandsgezinnen betreft alleenstaande moeders (54.6%), terwijl bijstandsgezinnen met alleenstaande vaders bijna niet voorkomen (2.9%).
- Van alle vrouwen met een bijstandsuitkering is een derde alleenstaand moeder. Het aantal mannen in de bijstand dat alleenstaande vader is, is 11 keer zo klein (3%).

De rol van gender in de bijstand

Gendernormen over werkende vaders en zorgende moeders spelen ook een cruciale rol in de ongelijkwaardigheid tussen vrouwen en mannen als het gaat om de bijstand. Dit zien we terug in de cijfers: **vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de bijstand**. Eenmaal in de bijstand, ontvangen

226.000
vrouwen ontvingen
een bijstandsuitkering

169.000
mannen ontvingen
een bijstandsuitkering

3. Het huidige ondersteuningsaanbod voor moeders in de bijstand

Uitkering-naar-werk interventies

Vanuit de overheid worden beleidsmaatregelen ingezet om de weg van uitkering naar werk te verbeteren. Deze maatregelen noemen we ook wel uitkering-naar-werk interventies. Deze maatregelen kunnen twee vormen aannemen: (1) het wettelijk verplichten van uitkeringsgerechtigden om een baan te zoeken, en/of (2) het stimuleren van werken door middel van (financiële) prikkels. Een voorbeeld van de eerste variant is de conditionele werkloosheidsuitkering. Een voorbeeld van de tweede variant zijn de kabinetsplannen voor gratis kinderopvang.

Matig effectief voor moeders in de bijstand

Uit een reviewstudie en meta-analyse van 12 studies met in totaal 27.482 alleenstaande ouders (voornamelijk moeders) van Gibson en collega's uit 2018 blijkt echter dat deze uitkering-naar-werk interventies slechts in beperkte mate effectief zijn. Wanneer we specifiek kijken naar moeders in de bijstand, dan zien we dat uitkering-naar-werk interventies zelfs averechts kunnen werken. Zo verbetert de economische zelfstandigheid van moeders amper en kunnen heersende gezondheidsproblemen bij de moeders juist verergeren. De problematiek is dus systemisch. De uitkering-naar-werk interventies hebben echter (nog) geen systemische insteek.

Individuele verantwoordelijkheid leidt tot overbelasting

Uitkering-naar-werk interventies focussen met andere woorden te veel op het individu — de moeder. Doordat er niet wordt ingezet op extra hulpbronnen of ondersteuning uit de omgeving, komt de draagkracht van de moeders verder onder druk te staan. Het is bekend dat het combineren van zorg- en werktaken de moeders extra stress, vermoeidheid en depressie oplevert. Uitkering-naar-werk interventies zorgen voor conflicten met de kindzorgverantwoordelijkheden die de moeders hebben. Bovendien hebben de moeders meestal maar weinig controle over, en keuze in, het soort werk dat ze (moeten) gaan doen. Daar komt nog eens bij dat het beschikbare werk vaak slecht betaald en zwaar is, en een hoge mate van onzekerheid kent op de langere termijn. Desalniettemin kan het (terug) aan het werk zijn en/of opgeleid worden voor werk wel leiden tot verbeteringen in de eigenwaarde van de alleenstaande moeders.

Interventies in de dagelijkse praktijk

Eenzelfde beeld kan worden geschetst vanuit het Nederlandse interventielandschap. Er is een breed scala aan interventies beschikbaar die moeders en anderen met een uitkering—vaak projectmatig—ondersteunen richting (duurzaam) werk (zie Stavenuiter en collega's 2020 voor een overzicht). Klantmanagers kunnen deze interventies inzetten in hun dagelijkse praktijk. Echter, de meeste interventies zijn vooral gericht op gedragsverandering bij de moeders zelf. Denk aan interventies gericht op het versterken van gedragsintentie (bijv. motivatie en zelfeffectiviteit) en op stimuleren van menselijk kapitaal (bijv. kennis en vaardigheden, competenties en scholing). In beperkte mate zijn er ook interventies die zich richten op het verbeteren van het sociale netwerk rondom de moeders. Echter, ook hier draait het vooral op het aanleren van vaardigheden aan moeders om hun zakelijke netwerk te versterken en beter te benutten. In alle gevallen blijven de moeders actief aan zet. Het systeem om de moeders heen wordt niet of nauwelijks benut terwijl juist het systeem aanknopingspunten kan bieden voor het verbeteren van de dagelijkse praktijk.

Weinig gendersensitief

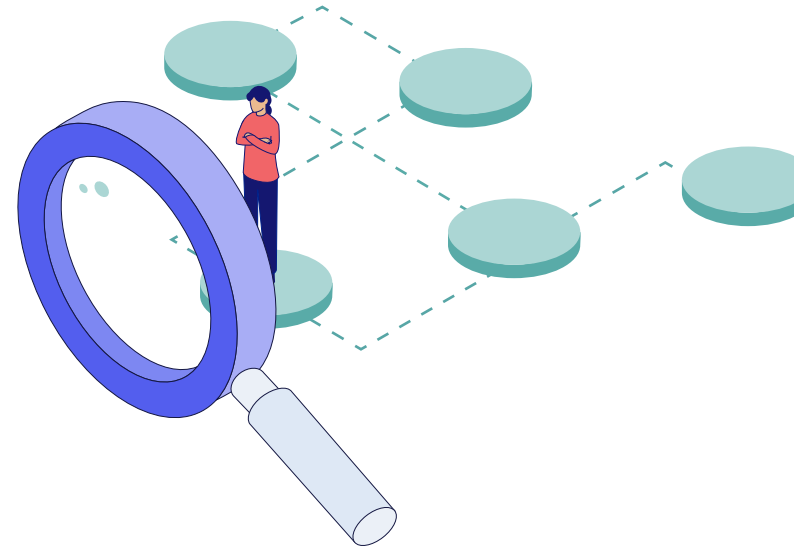
Een extra belemmering is dat beschikbare interventies weinig gendersensitief zijn. De interventies erkennen te weinig dat mannen en vrouwen—en dus vaders en moeders—verschillende rollen toegeschreven krijgen in de samenleving en dat zij als gevolg daarvan vaak ook verschillende en conflicterende behoeften en prioriteiten hebben. Om de heersende genderongelijkwaardigheid te doorbreken is het cruciaal om hier juist wel en ook meer rekening mee te houden.

4. Van een focus op de moeders naar een focus op het systeem

Buiten de gebaande paden

Het is duidelijk dat de wensen en behoeften van moeders in de bijstand dus niet op de eerste plaats staan bij het bevorderen van hun duurzame (re)integratie op de arbeidsmarkt. Om moeders met een uitkering op weg naar werk te helpen en hun economische veerkracht te versterken veronderstellen wij dat een meer systemische aanpak noodzakelijk is. Het is volgens ons cruciaal om de focus te verleggen van de moeders in de bijstand naar het complexe systeem waar zij deel van uitmaken en dat ervoor zorgt dat hun weg naar duurzaam werk wordt belemmerd.

Dat zo'n systemische aanpak tot betere resultaten leidt, geldt overigens niet alleen bij de doelgroep moeders in de bijstand. Het wordt steeds duidelijker dat de heersende focus op het individu en het veranderen van het individu slechts beperkt succesvol is. Voor beleidsmakers zijn interventies en aanpakken gericht op het individu echter vaak interessant. Ze zijn namelijk vaak goedkoper, makkelijker en sneller in te zetten in de praktijk. Het resulteert alleen vaak niet in de duurzame en structurele verbeteringen voor het individu waar ze voor bedoeld zijn, in dit geval moeders in de bijstand.

KADER | Gender- en systeemdenken

Gender- en systeemdenken zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Genderongelijkheid wordt door systemische oorzaken bepaald en in stand gehouden. Juist daarom is het belangrijk om bij het oplossen van problemen zoals die met betrekking tot moeders in de bijstand uit te zoomen en naar het bredere plaatje te kijken.

Aanknopingspunten op verschillende niveaus in het systeem

Voor meer succes in de ondersteuning van moeders in de bijstand richting werk en economische veerkracht, is het dus cruciaal om juist ook naar de omgeving van de moeders te kijken en rekening te houden met prikkels die het systeem aan het individu geeft (en andersom). **Dit betekent dat je als klantmanager of andere professional:**

1. **Kijkt naar de rol van het systeem in de situatie van de moeder:** Kijk vanuit meerdere perspectieven naar onderliggende oorzaken van het probleem (de beperkte instroom in werk). Welke aanknopingspunten zijn er daar om verandering te bewerkstelligen? Dat kan bijvoorbeeld door het (informele) sociale netwerk van de moeders te vergroten of actiever te benutten, zodat moeders meer steun ontvangen bij zorgtaken en minder werk-zorg conflict ervaren. Daarnaast kan je ook kijken naar hoe keuzes van de moeder onder invloed van prikkels uit het systeem tot stand komen. Denk aan de toegankelijkheid en hoogte van kinderopvangtoeslag, de (verwachte) hoogte van het inkomen uit arbeid of andere factoren die een rol spelen in de financiële situatie van de moeder en haar gezin.
2. **Kijkt naar hoe de sociale invloeden uit het systeem onderling interacteren:** Op welke wijze is landelijk of gemeentelijk beleid van invloed op de manier waarop je als klantmanager je werk uitvoert? Welke rol spelen culturele normen en overtuigingen in onze samenleving bij de overtuigingen van de moeder en de overtuigingen die haar omgeving (familie, vrienden, partner) de moeder wellicht oplegt? Denk bijvoorbeeld aan hoe er in Nederland gekeken wordt naar de waarde van betaalde en onbetaalde arbeid. Definiëren we stappen als vrijwilli-

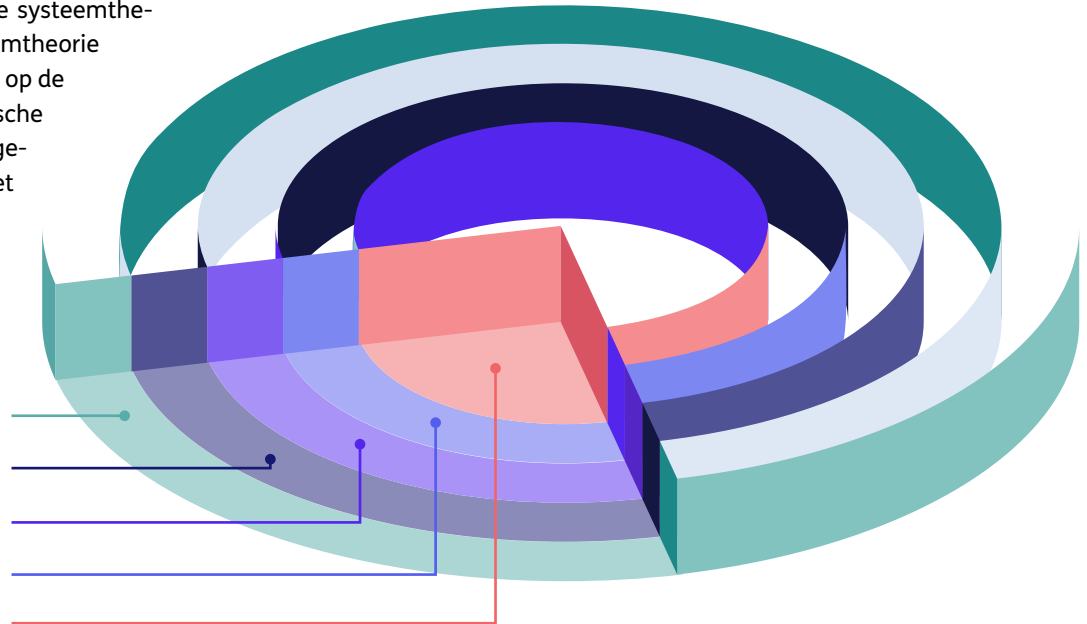
gerswerk als succes of hanteren we betaald werk als belangrijkste uitkomstmaat? Andere aanknopingspunten zijn het verbeteren van de overdracht en samenwerking tussen regionale partners die moeders helpen bij het zetten van stappen richting werk. Waar beginnen en eindigen verantwoordelijkheden en op welke overdrachtmomenten kleven hier risico's aan voor de moeder? Als klantmanager kun je een rol spelen door te kijken hoe op dit soort risicomomenten continuïteit en perspectief geborgd kan worden. Door de samenwerking tussen professionele partners te stroomlijnen, help je voorkomen dat de moeder buiten beeld raakt en/of uitvalt.

3. **Kijkt naar je eigen (onbewuste) denkbeelden/overtuigingen:** Sociale categorisatie is het proces waarbij we anderen indelen in groepen op basis van gemeenschappelijke kenmerken, zoals geslacht, leeftijd of etniciteit. Dit is een natuurlijk en soms nuttig proces, omdat het helpt de sociale wereld te ordenen en te begrijpen door ingewikkelde informatie te versimpelen. Het kan echter ook leiden tot vooroordelen en discriminatie. Stereotypen kunnen onderdeel uitmaken van of voortkomen uit de samenleving of het systeem waar je je als mens in bevindt. Het is goed om er als professional bewust bij stil te staan hoe je eigen (onbewuste) vooroordelen mogelijk een rol spelen in de manier waarop je zelf naar de wereld—en in dit geval naar de moeders—kijkt. Word jezelf bewust van hoe het systeem mogelijk invloed heeft op jouw denken en handelen. Probeer waar mogelijk actief te werken aan het verkleinen van de rol van vooroordelen en stereotype denkbeelden.

5. De systeemanalyse

Het in beeld brengen van het systeem rondom moeders in de bijstand met behulp van een systeemanalyse biedt uitkomst. Het zorgt ervoor dat je als klantmanager met een andere bril naar het “probleem” kan gaan kijken. Wie maken er deel uit van het systeem rondom moeders in de bijstand en welke rol spelen zij hierbij? Dit inzicht biedt handvatten om het systeem om de moeders beter te benutten bij de ondersteunen van de moeders.

De systeemanalyse is gebaseerd op de ecologische systeemtheorie van Bronfenbrenner. De ecologische systeemtheorie brengt het complexe systeem van sociale invloeden op de moeder in kaart in vier systeemniveaus. Het ecologische systeem rondom moeders in de bijstand is weergegeven in de figuur hiernaast. Dit combineren we met inzichten over gendersensitief werken.

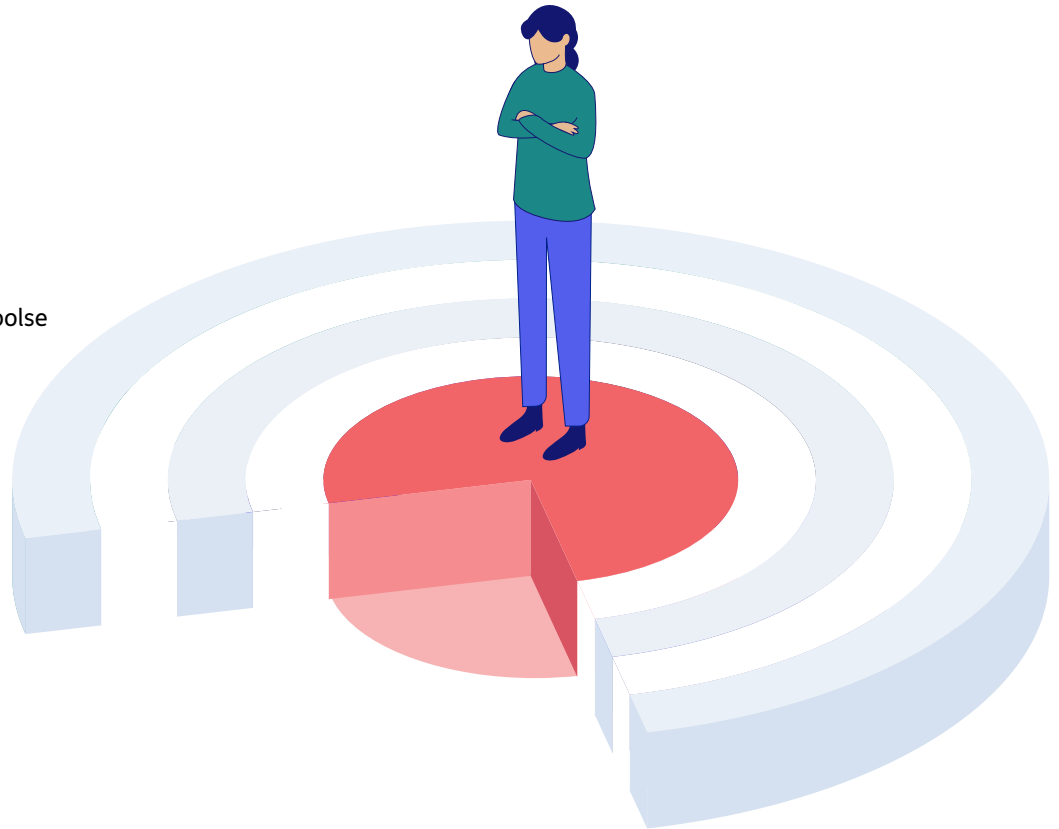

Individu Moeder

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Fysieke en mentale gezondheidsproblemen
- Multiproblematiek
- Intergenerationele overdracht
- Armoede
- Alleenstaand ouderschap
- Opleidingsniveau en werkervaring
- Weinig kennis over arbeidsmarkt en baankansen
- Houding ten opzichte van kinder- en buitenschoolse opvang

Quotes

Individu

Moeder

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Fysieke en mentale gezondheidsproblemen
- Multiproblematiek
- Intergenerationele overdracht
- Armoede
- Alleenstaand ouderschap
- Opleidingsniveau en werkervaring

Quote 1:

“Dat ik niet zoveel geld heb om leuke dingen te doen is dan maar zo, ik vind het belangrijker dat ik er voor mijn kinderen kan zijn.”

2

3

aankansen

buitenschoolse

Individu Moeder

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Fysieke en mentale gezondheidsproblemen
- Multiproblematiek
- Intergenerationele overdracht
- Armoede
- Alleenstaand ouder
- Opleidingsniveau
- Weinig kennis
- Houding ten opzichte van opvang

Quote 2:

“Ik heb meermalen geprobeerd te werken, maar ik kan niet meekomen in het ritme van betaald werk omdat ik vaak vertrek naar een gedachtewereld waar alles beter is. Ik blijf teruggaan naar die wereld, ook tijdens dit gesprek, omdat daar alles beter is. [...] Wat er vooral mis is in de ‘normale’ wereld, vind ik, zijn de enorme wachttijden voor psychische zorg. Daar heb ik zelf ervaring mee.”

Quotes

1

3

Individu Moeder

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Fysieke en mentale gezondheidsproblemen
- Multiproblematiek
- Intergenerationele overdracht
- Armoede
- Alleenstaand ouderschap
- Opleidingsniveau en werkervaring
- Weinig kennis over arbeidsmarkt
- Houding ten opzichte van kinderopvang

Quotes

1

2

Quote 3:

“Ik heb een kindje verloren dat nu vier jaar zou zijn geweest. Rondom dat verlies ben ik mijn partner en mijn baan kwijtgeraakt, en uiteindelijk ben ik in de bijstand terechtgekomen. [...] Ik wilde met de vader gaan samenwonen, maar ik mocht niet overgeplaatst worden door mijn leidinggevende bij de Kruidvat, en moest dus dagelijks 200 km rijden zonder vergoeding.”

Microsysteem

Directe sociale contacten

Het microsysteem omvat de directe sociale contacten van de moeder. Moeders in de bijstand kunnen steun of druk ervaren van hun gezins- of familieleden. Denk aan kinderen die extra zorg en aandacht nodig hebben of een partner die werkloos is en ook afhankelijk is van bijstand. Een ander voorbeeld zijn vrienden die emotionele steun of praktische hulp bieden, zoals het helpen met het opvangen van de kinderen of huishoudelijke taken. Tegelijkertijd kunnen vrienden en bekenden die zich in vergelijkbare situatie bevinden een negatieve houding ten opzichte van werk versterken.

Met andere woorden, sociale relaties binnen het microsysteem beïnvloeden direct de kansen en mogelijkheden van de moeder om te werken. Daarbij is het belangrijk op te merken dat de moeder niet slechts een passieve ontvanger is, maar dat het om tweerichtingsverkeer gaat. De moeder levert zelf een actieve bijdrage.

Microsysteem

Directe sociale contacten

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Huishoudelijke verplichtingen
- Zorg- en opvoedtaken voor kinderen
- Houding ten opzichte van kinder- en buitenschoolse opvang
- Gedrags- en ontwikkelingsproblemen bij kinderen,
- Slechtere schoolprestaties bij kinderen,
- Schaamte voor de thuissituatie van kinderen
- Traditionele rolopvattingen
- Beperkt sociale netwerk
- Gebrek aan positieve rolmodellen
- Beeldvorming over moeders, werken en zorgen
- Gebrek aan maatwerkondersteuning
- Aansluiting werk op leefsituatie (bijv. roostering, beloning, flexibiliteit en instrumentele steun bij zorgtaken)

Quotes

Microsysteem

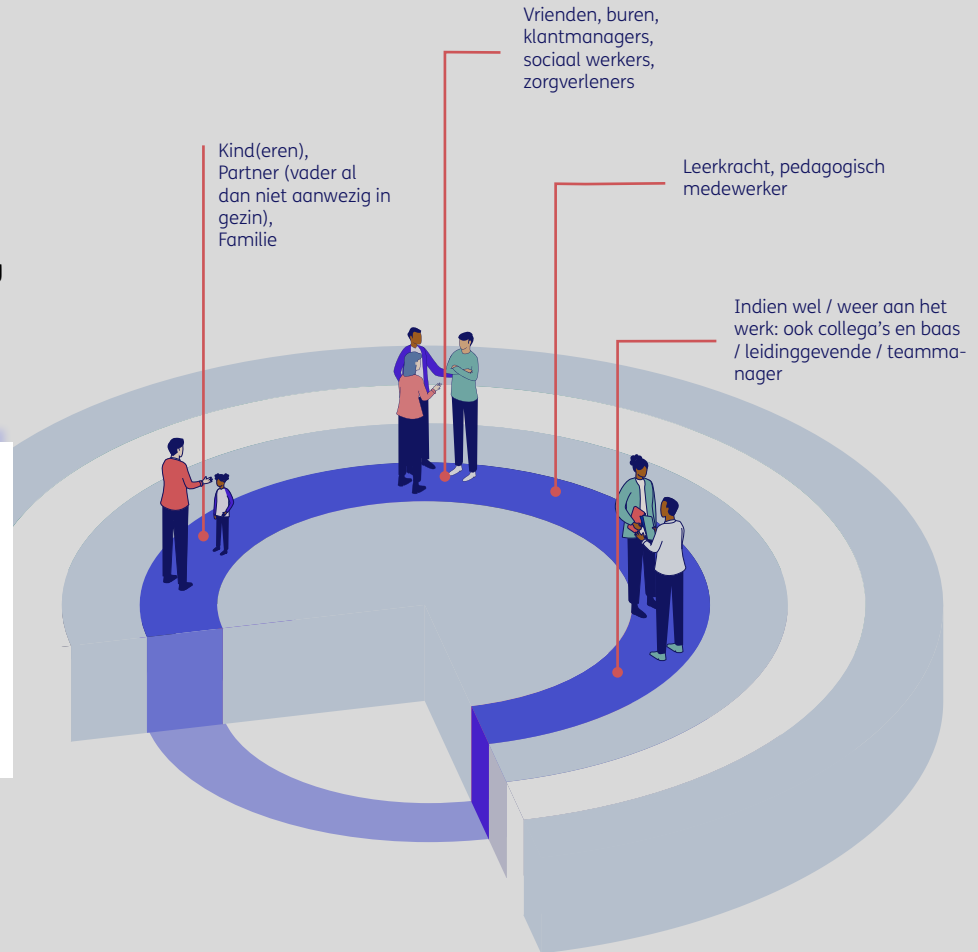
Directe sociale contacten

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Huishoudelijke verplichtingen
- Zorg- en opvoedtaken voor kinderen
- Houding ten opzichte van kinder- en buitenschoolse opvang
- Gedrags- en ontwikkelingsproblemen bij kinderen,
- Slechtere schoolprestaties bij kinderen,
- Schaamte voor de thuissituatie van kinderen
- Traditionele rolopvattingen
- Beperkt sociaal netwerk

Quote 1:

“Mijn man verwacht dat ik alles in huis doe, zorg voor de tweeling en onze dochter, en daarnaast het huishouden doe. En hij verwacht dat ik er ook zoveel mogelijk voor hem ben, leuke dingen met hem doe. Ik trek dat niet. Ik slaap weinig, het zorgen is veel en een grote verantwoordelijkheid. Uiteindelijk heeft hij mij en de kinderen uit huis gezet, omdat ik me niet aan zijn regels hield.”

Microsysteem

Directe sociale contacten

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Huishoudelijke verplichtingen
- Zorg- en opvoedtaken voor kinderen
- Houding ten opzichte van kinder- en buitenschoolse opvang
- Gedrags- en ontwikkelingsproblemen bij kinderen,
- Slechtere schoolprestaties bij kinderen,
- Schaamte voor de thuissituatie van kinderen
- Traditionele rolverwachtingen
- Beperkt sociaal netwerk
- Gebrek aan positieve voorbeelden
- Beeldvorming over Nederland
- Gebrek aan motivatie
- Aansluiting werkveld (geen beloning, flexibel zorgtaken)

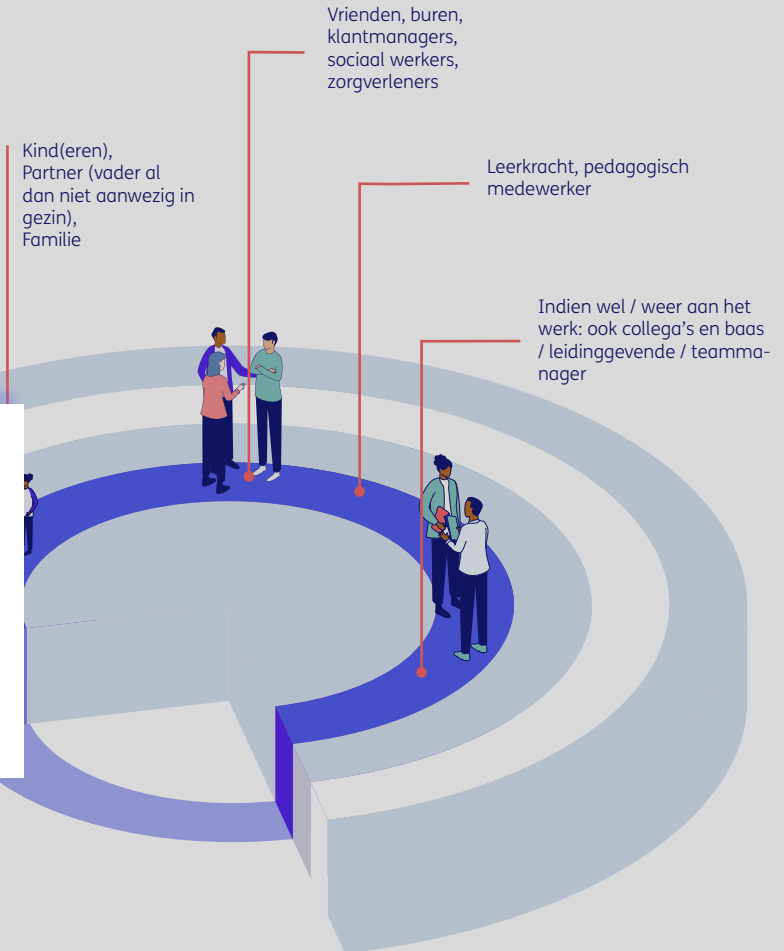
Quote 2:

“Ik ben naar Nederland verhuisd om betere zorg voor mijn jongste dochter te kunnen bieden. Zij heeft taalproblemen en is op de kleuterschool mishandeld. Ik dacht dat ze daar geen last van zou hebben, omdat ze nog zo jong was toen het gebeurde, maar helaas bleek dit niet zo te zijn. Mijn dochter is bang voor de wereld, vindt het moeilijk om nieuwe mensen te leren kennen of om te gaan met nieuwe situaties. Ze heeft heel veel bescherming nodig.”

Quotes

1

3

Microsysteem

Directe sociale contacten

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Huishoudelijke verplichtingen
- Zorg- en opvoedtaken voor kinderen
- Houding ten opzichte van kinder- en buitenschoolse opvang
- Gedrags- en ontwikkelingsproblemen bij kinderen,
- Slechtere schoolprestaties bij kinderen,
- Schaamte voor de thuissituatie van kinderen
- Traditionele rolopvattingen
- Beperkt sociale netwerk
- Gebrek aan positieve rolmodellen
- Beeldvorming over moeders, werk
- Gebrek aan maatwerkondersteuning
- Aansluiting werk op leefsituatie (o.a. beloning, flexibiliteit en instrumentele zorgtaken)

Quote 3:

“Toen ik de uitkering kreeg, lag de focus van de gemeente heel erg op dat ik meteen moest gaan werken. Maar dat kon niet, want mijn baby was pas 5,5 weken oud en later was hij vaak ziek. Ik heb een tijd vrijwilligerswerk gedaan in een bejaardentehuis, en dat beviel erg goed, maar daar moest ik mee stoppen omdat ik te vaak moest afzeggen vanwege de zorg voor mijn kinderen. Ik werd regelmatig door school gebeld dat ik één van de kinderen moest ophalen.”

Quotes

1

2

Mesosysteem

Interacties tussen de directe sociale contacten

Het mesosysteem betreft de interacties tussen de directe sociale contacten van de moeder. Denk bijvoorbeeld aan het contact tussen klantmanagers van de gemeente en de werkgever, of tussen verschillende hulpverleners om de moeder heen. Wanneer deze partijen onderling niet goed met elkaar communiceren kan dit het traject richting werk voor moeders belemmeren.

Een voorbeeld is dat belangrijke informatie over de persoonlijke omstandigheden van de moeder niet goed wordt overgedragen tussen ondersteuningspartijen.

Een ander voorbeeld is flexibele opvangmogelijkheid op de opvang of school. Dit kan het voor moeders in de bijstand makkelijker maken om werk te vinden en te behouden

Mesosysteem

Interacties tussen de directe sociale contacten

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Match tussen vraag en aanbod van werk
- Samenwerking tussen ondersteuningspersonen (overdracht in de keten; intra-organisationale samenwerking)
- Druk op werken

Quote

Mesosysteem

Interacties tussen de directe sociale contacten

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Match tussen vraag en aanbod van werk
- Samenwerking tussen ondersteuningspersonen (overdracht in de keten; intra-organisationale samenwerking)
- Druk op werken

Quote 1:

“[Over de interactie met de klantmanager bij de gemeente:] Het voelt als een kleine gevangenis. Ik heb het gevoel dat je pas een volwaardig mens bent dat gerespecteerd wordt wanneer je werkt. Ik voel me gekleineerd, betutteld en niet serieus genomen binnen het bijstandssysteem.”

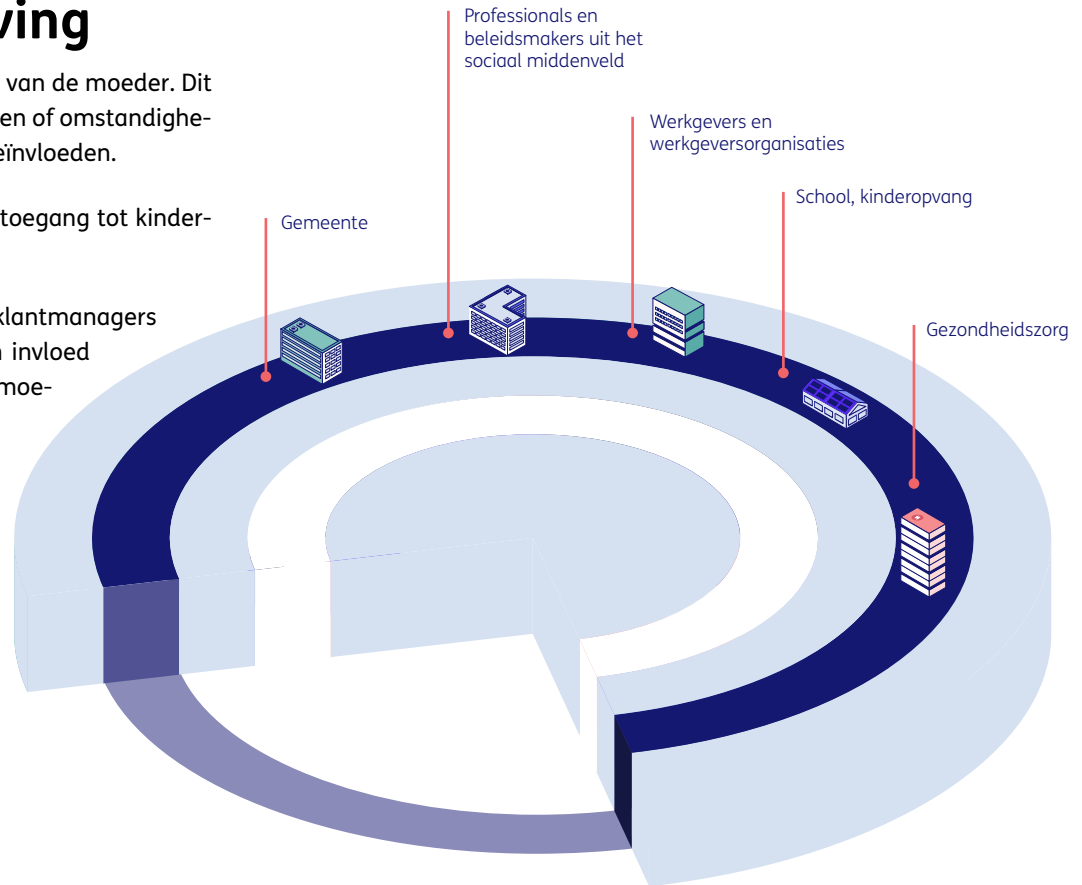
Exosysteem

Indirecte sociale omgeving

Het exosysteem betreft de indirecte sociale omgeving van de moeder. Dit zijn niet de contacten van de moeder zelf, maar factoren of omstandigheden die het meso- en microsysteem van de moeder beïnvloeden.

Denk aan beleidsmaatregelen van de overheid, zoals toegang tot kinderopvang of bijstandsregelingen.

Een ander voorbeeld is de wijze waarop het werk van klantmanagers aangestuurd wordt vanuit de gemeente. Dit kan van invloed kan zijn op de kwaliteit van de ondersteuning die zij moeders bieden

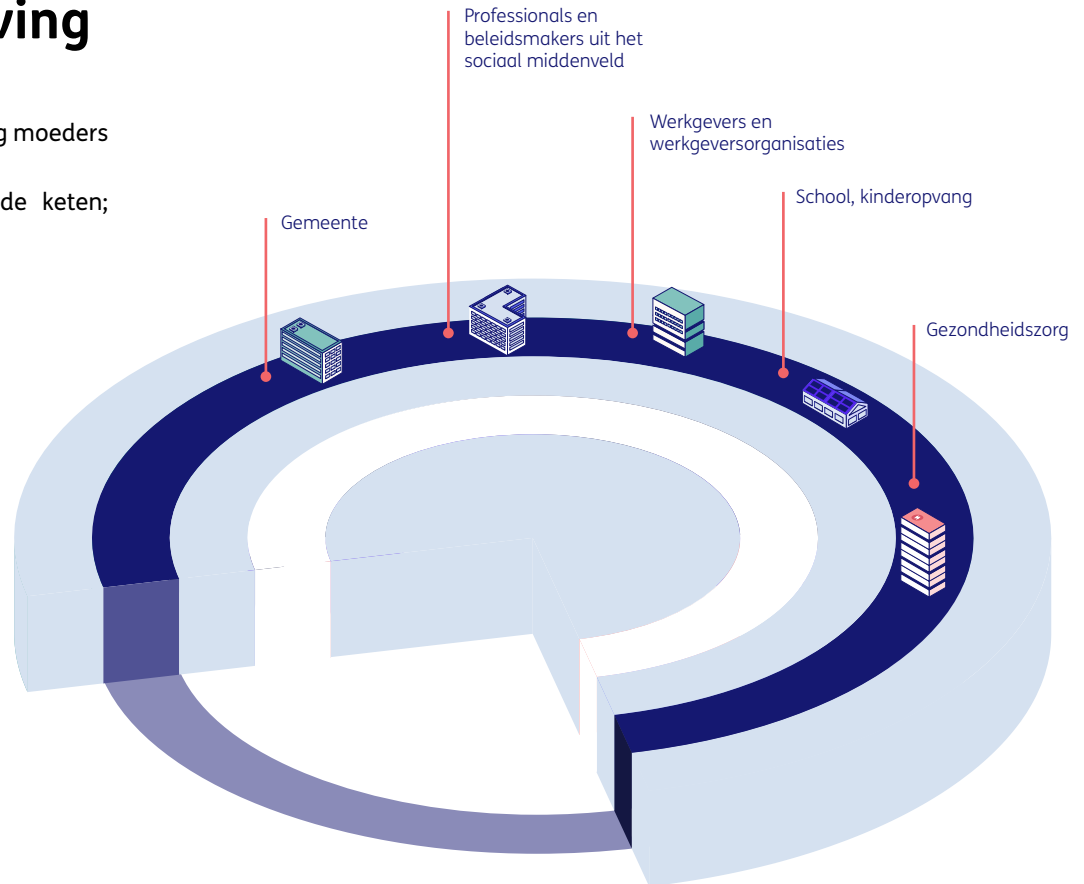

Exosysteem

Indirecte sociale omgeving

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Ontbreken van maatwerk aanpak in ondersteuning moeders (en andere doelgroepen) bij gemeenten
- Samenwerking tussen partijen (overdracht in de keten; intra-organisatorische samenwerking)
- Druk op werken

Quotes

Exosysteem

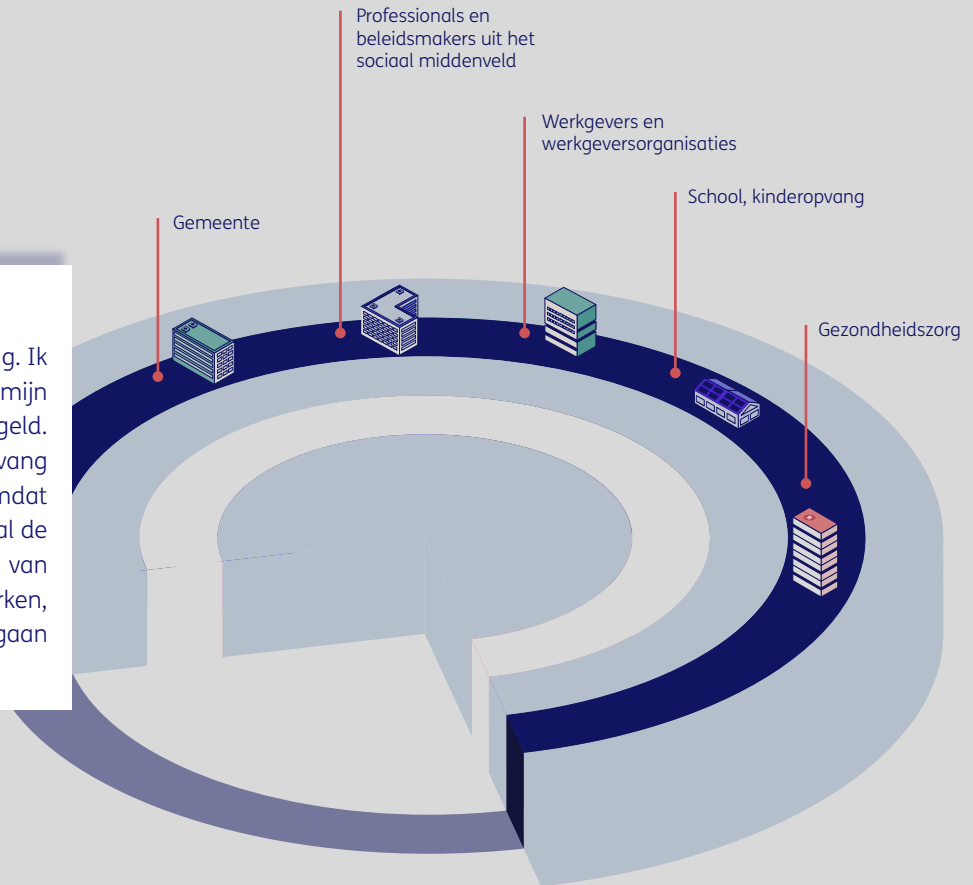
Indirecte sociale omgeving

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Ontbreken van maatwerk aanpak in ondersteuning moeders (en andere doelgroepen) bij gemeenten
- Samenwerking tussen partijen (overdracht in de keten; intra-organisatorische samenwerking)

Quote 1:

“Sinds 2021 volg ik twee ochtenden per week een taalopleiding. Ik heb nu één onderdeel behaald. Tijdens die ochtenden gaat mijn jongste naar de kinderopvang. Dit was via de gemeente geregeld. Onlangs heb ik gehoord dat ik geen recht meer heb op kinderopvang omdat ik geen officiële opleiding volg. Nu ervaar ik veel stress omdat ik mogelijk het geld voor de opvang moet terugbetalen. Dit is al de tweede keer, want in 2013-2014 speelde dit ook. Ik ben een van de gedupeerden van de toeslagenaffaire. [...] Ik wil graag werken, maar dat kan niet zolang mijn kinderen nog niet naar school gaan en kinderopvang geen optie is.”

2

3

Exosysteem

Indirecte sociale omgeving

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Ontbreken van maatwerk aanpak in ondersteuning moeders (en andere doelgroepen) bij gemeenten
- Samenwerking tussen partijen (overdracht in de keten; intra-organisatorische samenwerking)
- Druk op werken

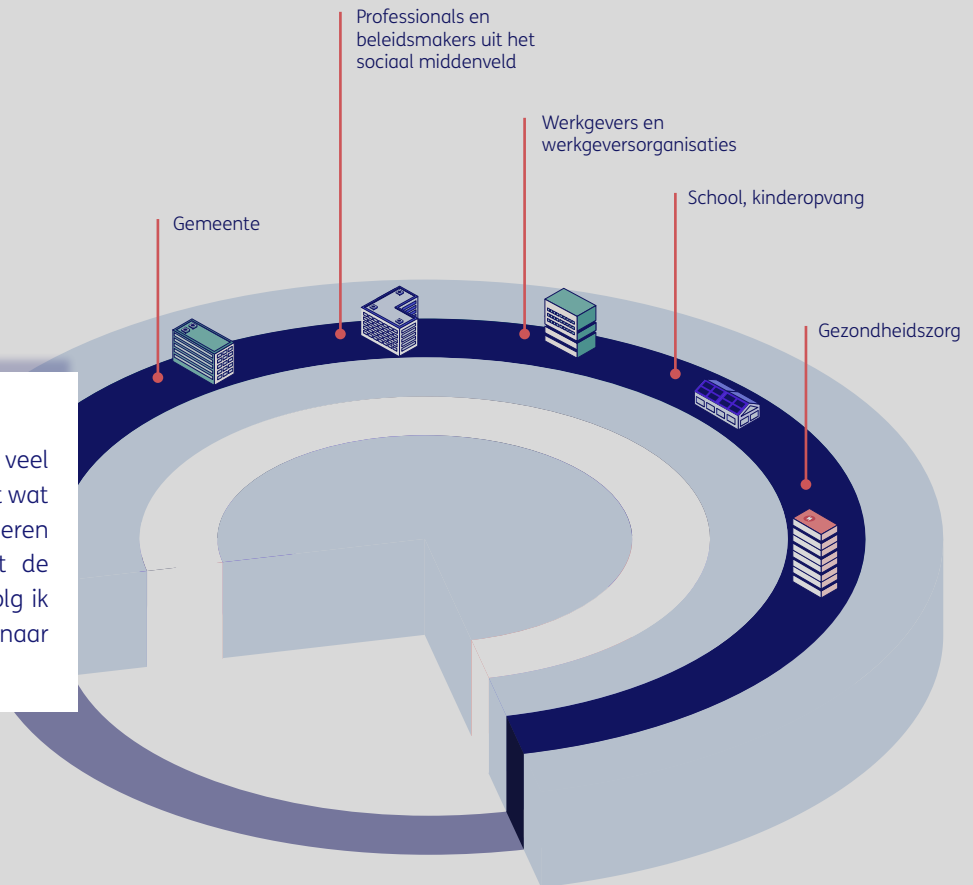
Quote 2:

“In het verleden vond ik dat de gemeente te veel focuste op snel aan het werk gaan, ongeacht wat je wensen zijn. Voordat mijn jongste kinderen werden geboren, moest ik werken vanuit de uitkering. Daarna werd ik zwanger en nu volg ik een taalopleiding. Ik hoop dat er nu meer naar mijn wensen geluisterd zal worden.”

Quotes

1

3

Exosysteem

Indirecte sociale omgeving

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Ontbreken van maatwerkaanpak in ondersteuning moeders (en andere doelgroepen) bij gemeenten
- Samenwerking tussen partijen (overdracht in de keten; intra-organisatorische samenwerking)
- Druk op werken

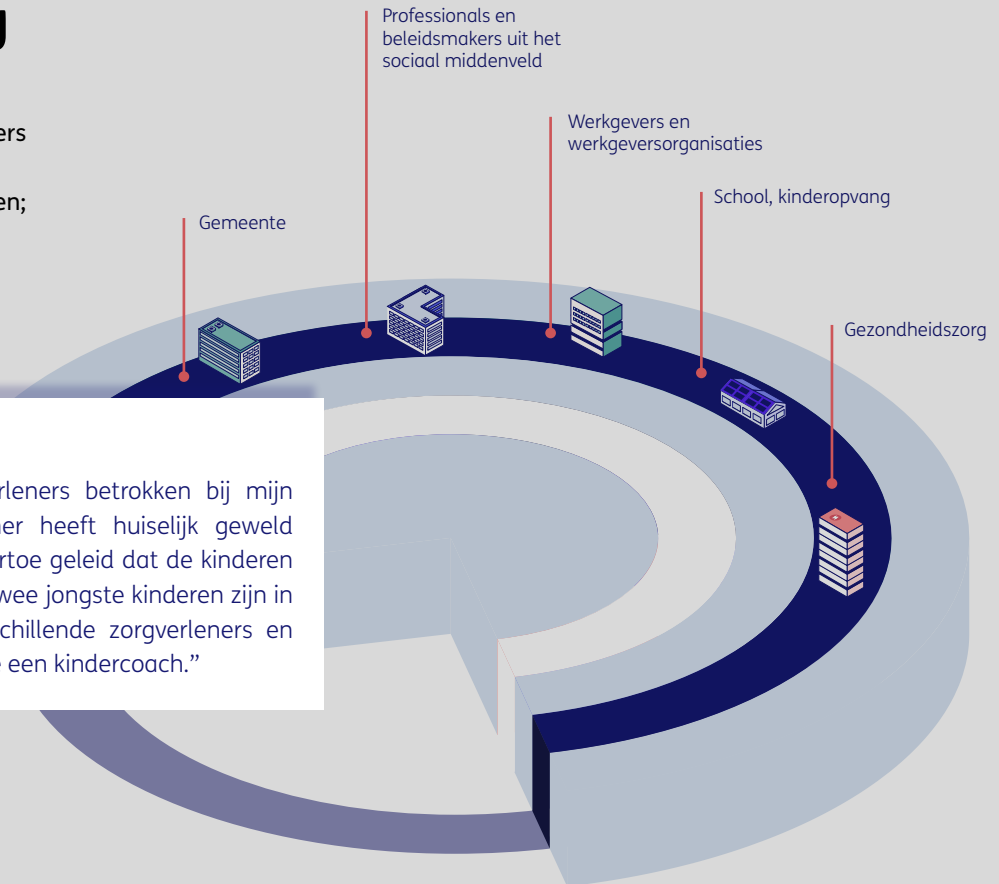
Quote 3:

“Er zijn veel zorgverleners betrokken bij mijn gezin. Mijn ex-partner heeft huiselijk geweld gepleegd. Dit heeft ertoe geleid dat de kinderen beschadigd zijn. De twee jongste kinderen zijn in behandeling bij verschillende zorgverleners en hebben onder andere een kindercoach.”

Quotes

1

2

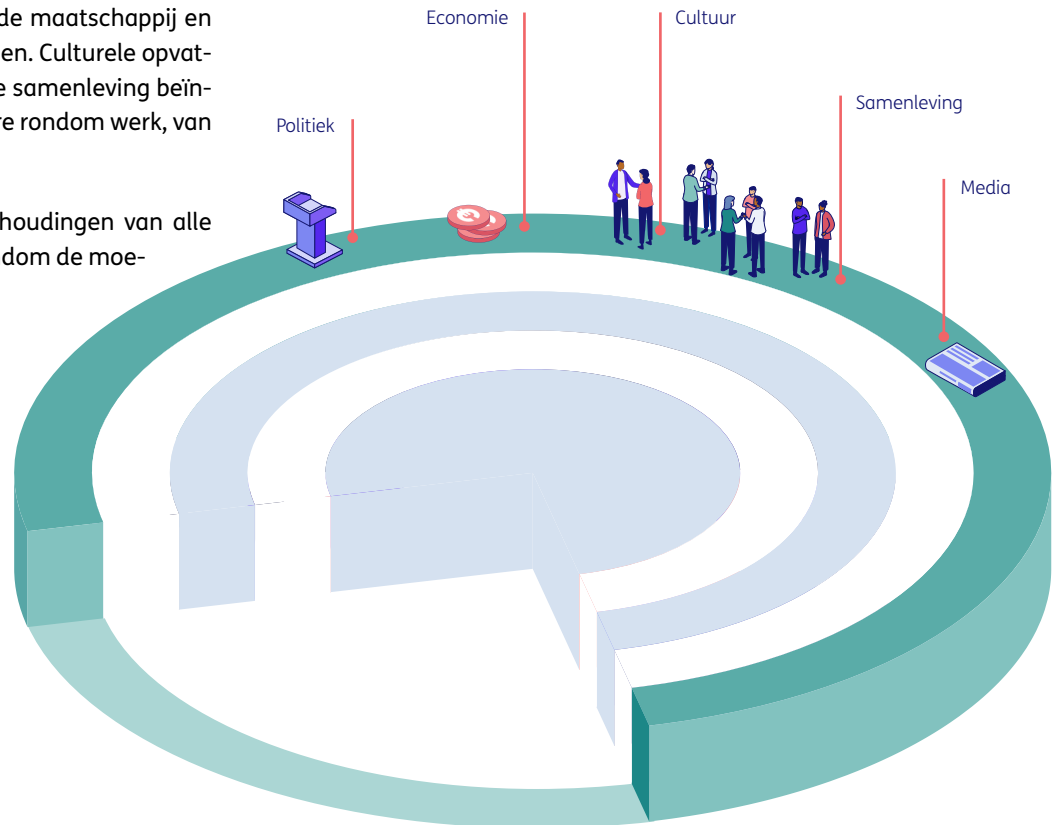

Macrosysteem

Maatschappelijke en culturele invloeden

Het macrosysteem, ten slotte, omvat de invloed van de maatschappij en de cultuur die de leefsituatie van de moeder beïnvloeden. Culturele opvattingen over werk, bijstand, en de rol van vrouwen in de samenleving beïnvloeden hoe de kansen en mogelijkheden, onder andere rondom werk, van moeders in de bijstand zich ontwikkelen.

Eveneens beïnvloedt deze context de percepties en houdingen van alle relevante spelers die een rol spelen in de systemen rondom de moeders.

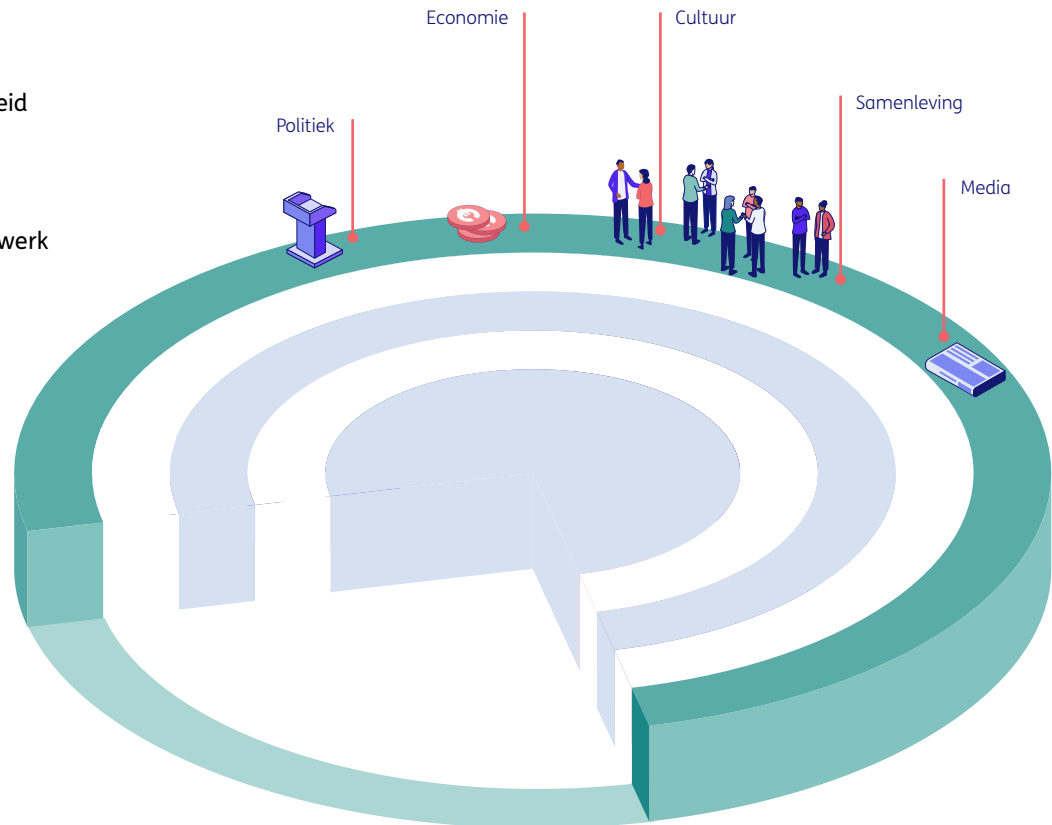

Macrosysteem

Maatschappelijke en culturele invloeden

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Overheidsbeleid
- Genderopvattingen, -rollen, en -ongelijkwaardigheid
- Economische trends (e.g., inflatie)
- Lagere sociaaleconomische status
- Wet- en regelgeving zoals de Participatiewet
- Politiek-economische waardering van onbetaald werk en zorgtaken
- Stigma en schaamte door media en samenleving

Quotes

Macrosysteem

Maatschappelijke en culturele invloeden

Voorbeelden van belemmerende factoren

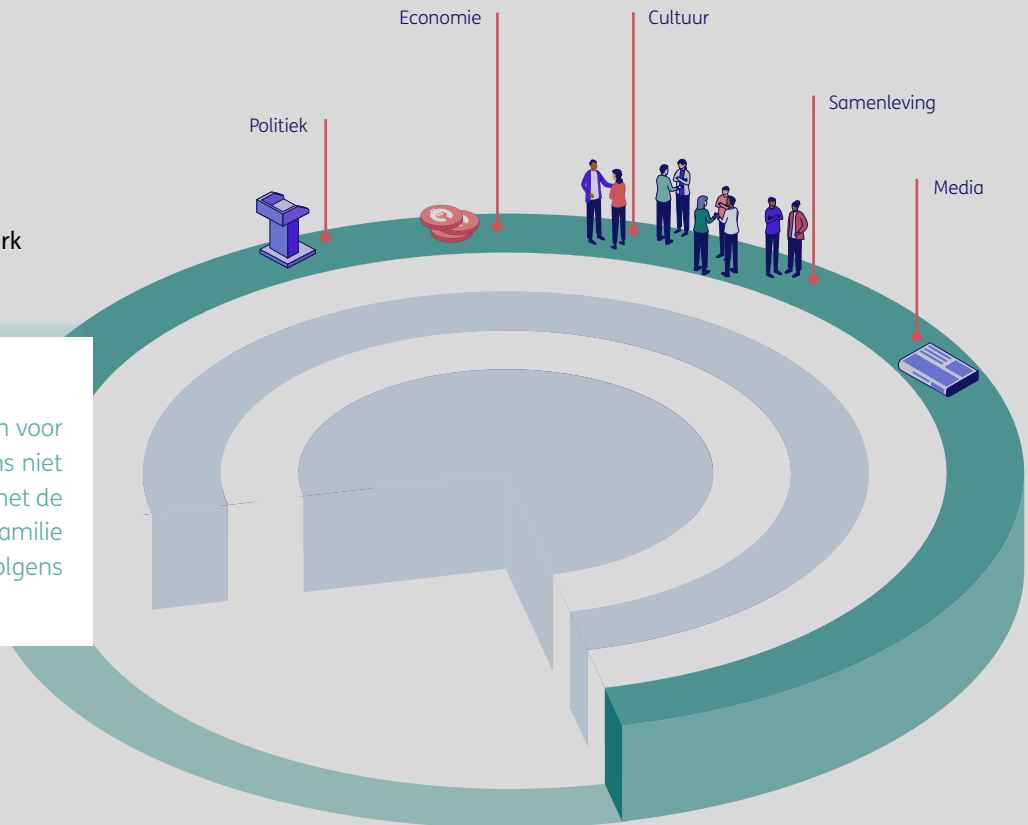
- Overheidsbeleid
- Genderopvattingen, -rollen, en -ongelijkwaardigheid
- Economische trends (e.g., inflatie)
- Lagere sociaaleconomische status
- Wet- en regelgeving zoals de Participatiewet
- Politiek-economische waardering van onbetaald werk en zorgtaken
- Stigma en schaamte door media en samenleving

Quote 1:

“In mijn cultuur mogen vrouwen niks anders doen dan voor de kinderen en het huishouden zorgen. We mogen ons niet uitspreken, geen mening hebben en al helemaal niet met de financiën bemoeien. In die cultuur haalt de schoonfamilie de kinderen weg en nemen ze mijn telefoon af als ik volgens hen iets fout doe.”

2

3

Macrosysteem

Maatschappelijke en culturele invloeden

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Overheidsbeleid
- Genderopvattingen, -rollen, en -ongelijkwaardigheid
- Economische trends (e.g., inflatie)
- Lagere sociaaleconomische status
- Wet- en regelgeving zoals de Participatiewet
- Politiek-economische waardering van onbetaald werk en zorgtaken
- Stigma en schaamte door media en samenleving

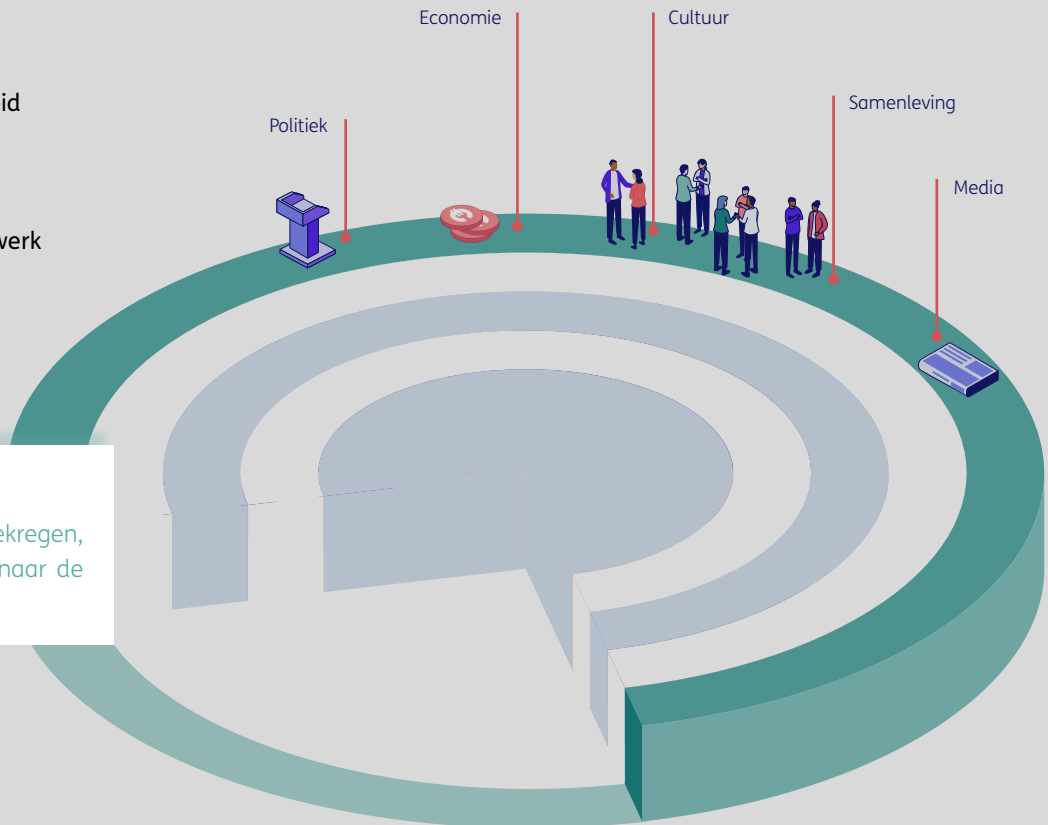
Quote 2:

“Ik heb niet voor niets kinderen gekregen, ik wil ze zelf opvoeden en niet naar de kinderopvang brengen.”

Quotes

1

3

Macrosysteem

Maatschappelijke en culturele invloeden

Voorbeelden van belemmerende factoren

- Overheidsbeleid
- Genderopvattingen, -rollen, en -ongelijkwaardigheid
- Economische trends (e.g., inflatie)
- Lagere sociaaleconomische status
- Wet- en regelgeving zoals de Participatiewet
- Politiek-economische waardering van onbetaald werk en zorgtaken
- Stigma en schaamte door media en samenleving

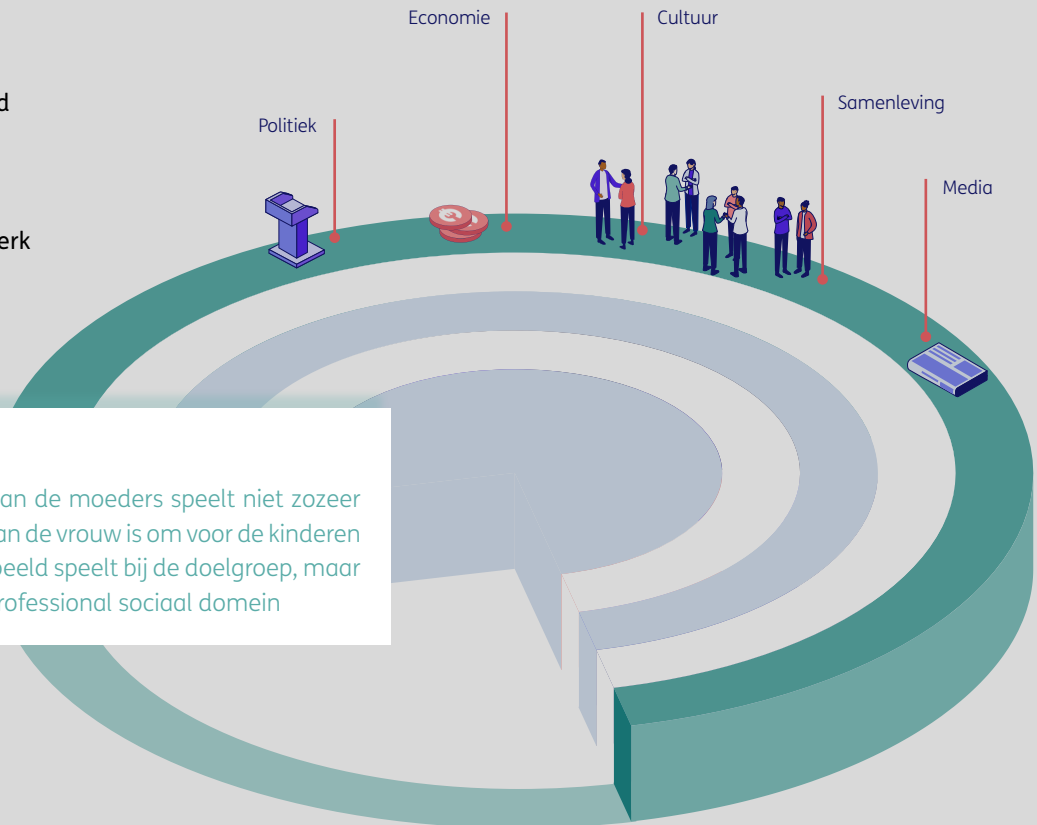
Quote 3:

“De opleiding van de moeders speelt niet zozeer een rol. De rol van de vrouw is om voor de kinderen te zorgen. Dat beeld speelt bij de doelgroep, maar ook bij mij.” - professional sociaal domein

Quotes

1

2

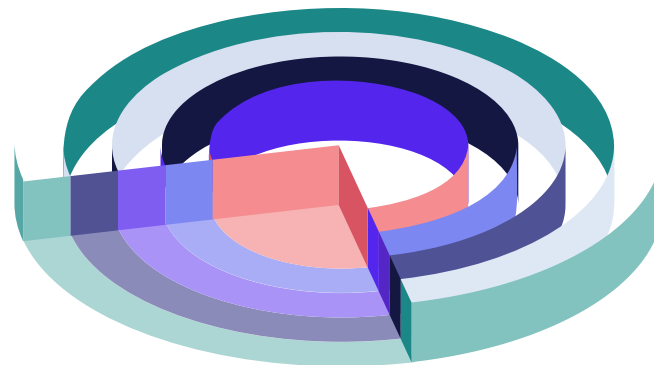
6. Aan de slag: Als professional grip krijgen op het systeem

Nu we zicht hebben op het systeem rondom moeders in de bijstand, kunnen we toewerken naar het benutten van dit systeem ten gunste van de moeders.

In het nu volgende bieden we voorbeelden van hoe je als klantmanager op basis van de systeemanalyse in je dagelijkse praktijk beter rekening kunt houden met de systemische kansen en belemmeringen waar de moeders mogelijk mee te maken hebben.

Met behulp van deze gerichte vragen en acties kun je uiteindelijk toewerken naar beter passende maatwerkoplossingen om de moeders te ondersteunen richting duurzaam werk (als zij hier klaar voor zijn) en economische veerkracht.

Klik op de ringen voor voorbeelden vanuit specifieke onderdelen van het systeem

KADER | Voor de beleidsmakers

Als beleidsmaker kun je je beleid kritisch onder de loep nemen:

- Generieke of specifieke interventies: richt je beleid op een brede doelgroep of lever je maatwerk voor moeders?
- Stuur je uitvoerende professionals aan op toeleiding naar werk, of worden stappen richting werk als vrijwilligerswerk of werkervaringsplekken evenzeer gezien als successen?
- De begroting: is het aanbod veelal gericht op toeleiding naar werk of is er voldoende evenwicht met trajecten die stappen richting de arbeidsmarkt faciliteren?
- Faciliteer je personeel in het uitvoeren van gendersensitief beleid: Maak je bijvoorbeeld gebruik van gesprekskaarten of het onderling uitwisselen van ervaringen (interview)?

Moeder zelf

Om als klantmanager een eerste beeld te krijgen bij de moeder, kun je vragen naar onderwerpen als:

Motivatie

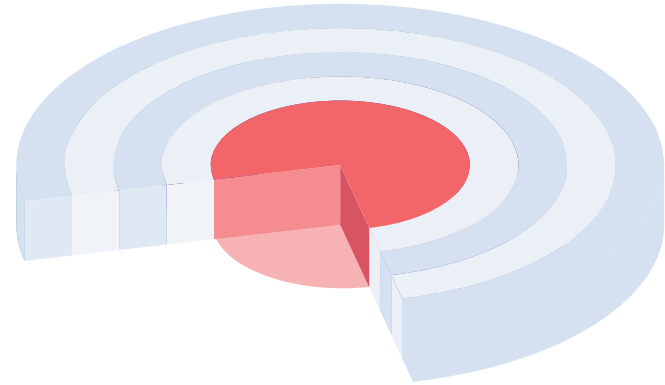
- Zou je graag willen werken? Wat zijn redenen om wel of niet te willen werken?
- Wat is jouw opvatting over de balans tussen werk en de zorg voor de kinderen?

Gezondheidsproblemen (mentaal dan wel fysiek)

- Kun je vertellen of je momenteel gezondheidsproblemen ervaart?
- Hoe beïnvloeden eventuele gezondheidsproblemen jouw dagelijkse leven en jouw mogelijkheden om te werken?

Financiële situatie van de moeder (inkomsten, schulden, toeslagen)

- Hoe sta je er momenteel financieel voor?
- Zijn er specifieke financiële uitdagingen waar je tegenaan loopt?
- Ben je bekend met regelingen die jouw financiële situatie kunnen verbeteren?
- Zou je gebruik willen of durven maken van regelingen die jouw financiële situatie verbeteren?

Opleidingsachtergrond en werkervaring

- Heb je een opleiding afgemaakt? Welke opleiding heb je gedaan? Zou je een opleiding willen volgen?
- Heb je werkervaring?
- Is jouw opleiding en werkervaring relevant voor het werk dat je zou willen doen?

Overtuigingen ten aanzien van het moederschap

- Hoe ziet 'goed moederschap' er voor jou uit?
- Wat zijn zaken in de zorg voor de kinderen die je echt zelf wilt doen?
- Wat zijn zaken in de zorg voor de kinderen die anderen zouden kunnen doen?

Overtuigingen ten aanzien van kinder- en buitenschoolse opvang

- Hoe zou je het vinden als jouw kinderen naar de kinderopvang zouden gaan?

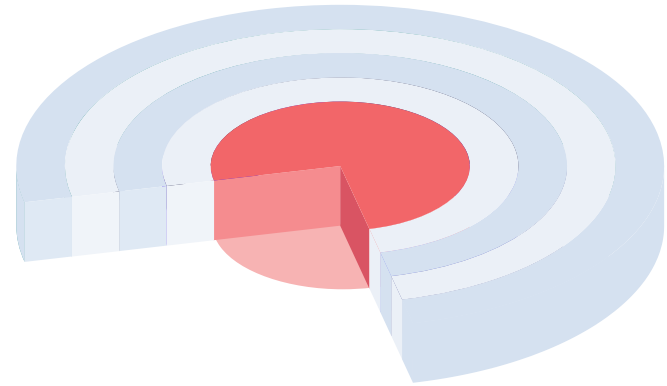
Moeder zelf

Interessegebieden van de moeder

- Wat vind je leuk om te doen? Zou je hier je werk van kunnen maken?
- Wat is in de ideale wereld jouw droombaan?
- Zijn er opleidingen of banen die kunnen leiden tot jouw droombaan of iets vergelijkbaars?

Door inzicht in bovenstaande thema's, kun je als klantmanager passende acties ondernemen die aansluiten bij de situatie van de moeder. Door rekening te houden met verschillende factoren die een rol kunnen spelen in de mogelijkheid om te werken, kan de moeder zich stapsgewijs richting de arbeidsmarkt bewegen.

Voor sommige moeders betekent dit een combinatie van opleiding en werk richting een baan die echt aansluit bij haar interesses en vermogens, voor andere moeders betekent dit vrijwilligerswerk of een traject waarin zij werkt aan het opbouwen van zelfvertrouwen.

Microsysteem

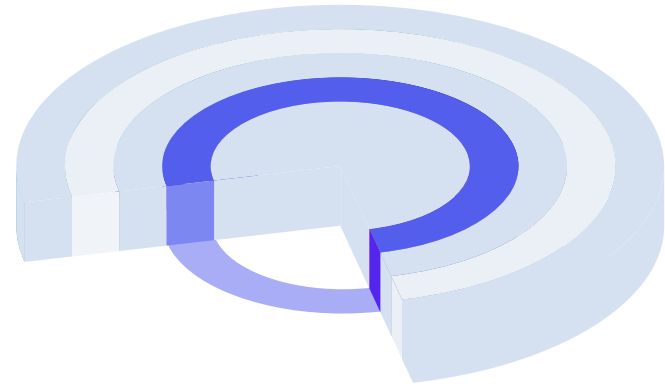
Om als klantmanager goed in beeld te brengen hoe het microsysteem van de moeder eruitziet, kun je vragen naar onderwerpen als:

Verdeling van zorgtaken in huis (alleenstaand ouderschap, rol van de vader)

- Heb je een partner?
 - Wat is de rol van jouw partner in de zorg voor de kinderen?
 - Staat je partner ervoor open om meer zorg op zich te nemen?
- Wat zijn de uitdagingen die het alleenstaand ouderschap met zich meebrengen?
 - Op welke manier zorg je dat je deze uitdagingen aan kunt?
 - Hoe zorg je ervoor dat je zo nu en dan tijd voor jezelf overhoudt? Wie helpt je daarbij of zou daarbij kunnen helpen?

Naar de kinderen:

- Schoolprestaties van kinderen
 - Hoe gaat het met de kinderen?
 - Hoe presteren de kinderen op school?
- Gedrags- en ontwikkelproblemen bij kinderen
 - Hoe gaat het met de opvoeding van de kinderen?
 - Zijn er zaken die extra aandacht vragen rondom de kinderen?
 - Zijn er op school zorgen over de kinderen?

Het sociale netwerk van de moeders

- Familie, vrienden, buren, sociaal werkers en zorgverleners
 - Van wie in jouw omgeving ontvang je steun of hulp?
 - Wie in jouw omgeving zou een grotere rol kunnen spelen bij de opvoeding van de kinderen? Wat doet dat met jou?
 - Wat zou jouw gezin of familie ervan vinden als je zou gaan werken?
 - Wat zouden je vriendinnen of buren ervan vinden als je zou gaan werken? Wat doet dat met jou?
- Rolmodellen in haar omgeving
 - Zijn er in jouw omgeving moeders aan wie je een voorbeeld wilt nemen? Waarom?
 - Heb je contact met deze moeders? Waarom wel of niet?

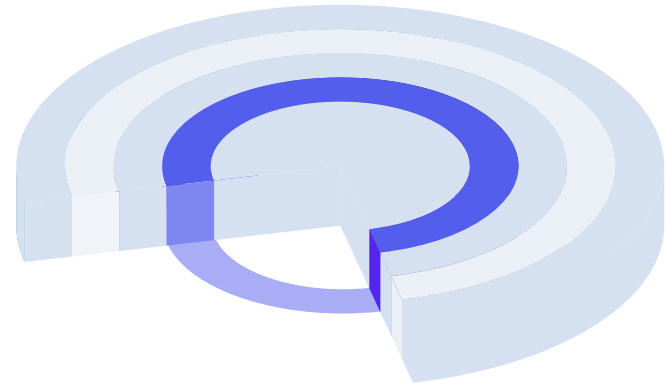
Naar de plek van werk in aansluiting op de leefsituatie

- Roostering
 - Welke werktijden zouden het beste passen bij jouw situatie?
 - Hoe veel uren zou je kunnen besteden aan werk?

Microsysteem

- Beloning
 - Wat voor salaris zou bij jou de zorgen om financiën enigszins wegnemen?
- Flexibiliteit
 - Welke aanpassingen kun je doen om meer beschikbaar te zijn voor werk?
 - Welke aanpassingen vanuit een werkgever zouden jou helpen om je werk beter te kunnen doen?
- Instrumentele steun bij zorgtaken
 - Wat voor ondersteuning zou je kunnen gebruiken in de opvoeding van de kinderen?
 - Wat voor ondersteuning zou je kunnen gebruiken in de opvang van de kinderen?

Ten aanzien van het microsysteem helpt het om de moeder als klantmanager op gepersonaliseerde wijze te ondersteunen. Bijvoorbeeld door te helpen bedenken wie in het sociale netwerk van de moeder functionele steun kan bieden in de zorg voor de kinderen.

Mesosysteem

Om als klantmanager grip te krijgen op het mesosysteem van de moeder breng je in kaart welke interacties er al plaatsvinden rondom de moeder. Hierbij kun je vragen naar onderwerpen als:

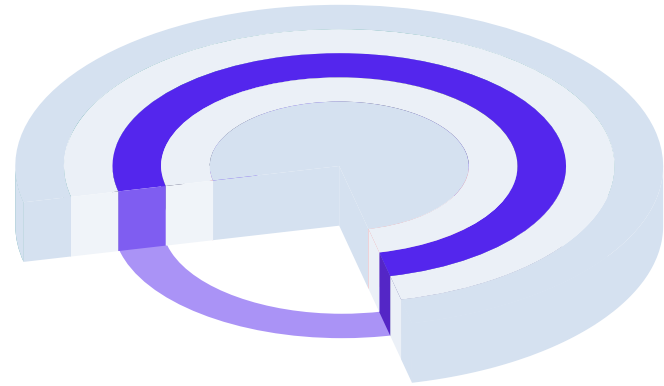
De ondersteuning die de moeder ontvangt van hulpverleners

- Schuldhulp
- Kinderbescherming
- Kinderopvang

De mogelijke contacten die er zijn tussen de school van de kinderen en hulpverleners.

Ten aanzien van het mesosysteem kan je als klantmanager meedenken over hoe de lopende ondersteuning op een zo efficiënt mogelijke wijze ingezet kan worden.

In het mesosysteem kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het verbinden van moeders aan organisaties in het maatschappelijk middenveld die coaching, training, ondersteuning en netwerkmogelijkheden bieden.

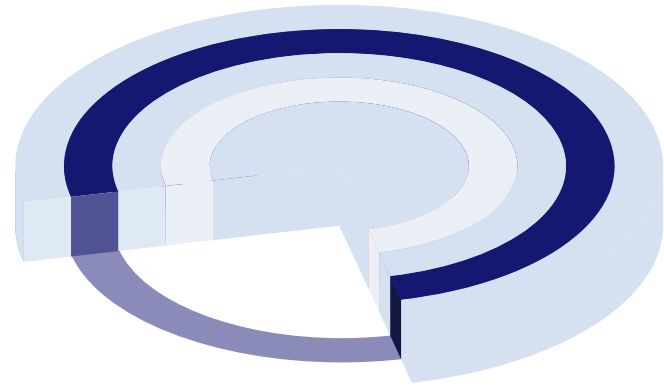
Exosysteem

Om als klantmanager beeld te krijgen bij hoe het exosysteem van invloed is op de moeder, is het relevant om op de hoogte te zijn van zaken als:

Beleid dat gevoerd wordt door de eigen gemeente maar ook door de landelijke politiek

De mate waarin jijzelf gestuurd wordt op participatie of toeleiding naar werk en de invloed hiervan op hoe je omgaat met de moeder.

Door als klantmanager kennis te nemen van beleidswijzigingen of relevante subsidies kun je ervoor zorgen dat moeders beter gebruik kunnen maken van beschikbare middelen en regelingen. Door bewustzijn over je eigen denkpatronen kun je proberen om vanuit het perspectief van de moeder te kijken naar passende volgende stappen of signaal afgeven naar beleidsmakers in de organisatie.

Macrosysteem

Om als klantmanager grip te krijgen op het macrosysteem van de moeder kun je in het gesprek uitvraag doen of rekening houden met:

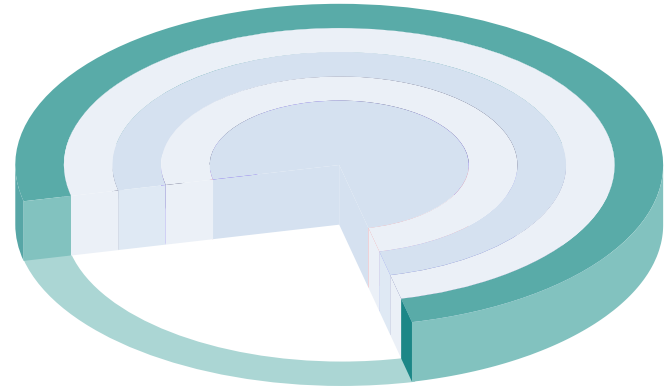
Genderopvattingen, -rollen, en -ongelijkwaardigheid

Wet- en regelgeving zoals de Participatiewet, kinderopvang en bijstand

Politiek-economische waardering van onbetaald werk en zorgtaken

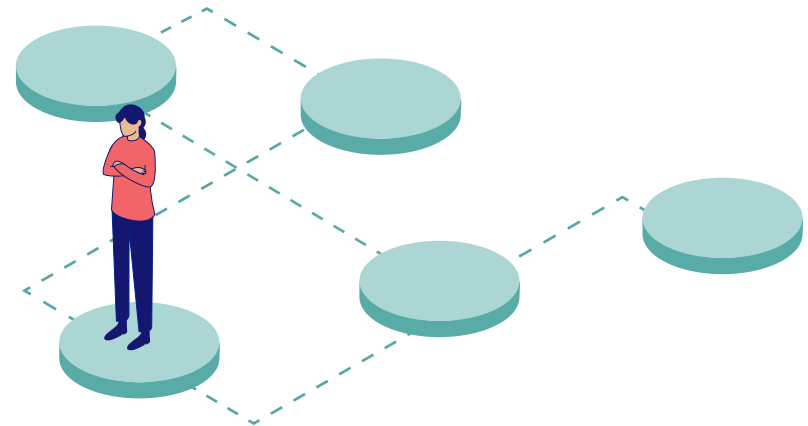
Stigma en schaamte door de media en de samenleving

Door als klantmanager rekening te houden met de rolopvattingen over moederschap in onze samenleving kun je hier gerichte uitvraag naar doen bij de moeder. Tevens kun je op deze manier ook inzicht krijgen in je eigen mogelijke onbewuste vooroordelen en vervolgens vanuit bewustzijn van deze bias meer objectieve ondersteuning bieden.

7. Kortom... Fix the system, not the women!

Wanneer we moeders beter willen ondersteunen in het uitstromen uit de bijstand richting (duurzaam) werk, moeten betrokken professionals zichzelf steeds afvragen of en hoe de belemmeringen, kansen en mogelijkheden van deze moeders doorwerken op en interacteren binnen en tussen de verschillende sociale systemen. Het systeem moet in dienst komen te staan van het individu—de moeder in de bijstand—en niet andersom.

KADER | Totstandkoming van de handreiking

Deze handreiking is een resultaat van twee jaar lang samenwerken in de arbeidsmarktregio Midden-Brabant. Wij willen alle klantmanagers en andere betrokkenen bedanken voor het meedenken en hun continue inzet om de economische veerkracht van moeders in de bijstand te verbeteren.

8. Referenties

Onderstaande bronnen zijn gebruikt bij de totstandkoming van deze handreiking:

- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513–531. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.32.7.513>
- Campbell, M., Thomson, H., Fenton, C., & Gibson, M. (2016). Lone parents, health, wellbeing and welfare to work: a systematic review of qualitative studies. *BMC Public Health*, 16, 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-2880-9>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Aantal bijstandsontvangers gedaald tot niveau net voor coronacrisis. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/48/aantal-bijstandsontvangers-gedaald-tot-niveau-net-voor-coronacrisis>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Landelijke Jeugdmonitor 2021: Opgroeien in bijstand. <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2021/opgroeien-in-bijstand/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2022). Emancipatiemonitor 2022. <https://longreads.cbs.nl/emancipatiemonitor-2022/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). Aantal personen met bijstand licht toegenomen in 2023. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/09/aantal-personen-met-bijstand-licht-toegenomen-in-2023>
- Chater, N., & Loewenstein, G. (2023). The i-frame and the s-frame: How focusing on individual-level solutions has led behavioral public policy astray. *Behavioral and Brain Sciences*, 46, e147. <https://doi.org/10.1017/S0140525X22002023>
- Gibson, M., Thomson, H., Banas, K., Lutje, V., McKee, M. J., Martin, S. P., ... & Bond, L. (2017). Welfare-to-work interventions and their effects on the mental and physical health of lone parents and their children. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 8(8), CD009820. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD009820.pub2>
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2019). Factsheet Uitvoering Participatiewet. <https://open.overheid.nl/documenten/rnl-94a9fb02-2e76-4faf-89b4-283183a6f600/pdf>
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2023). Factsheet Participatiewet. <https://open.overheid.nl/documenten/b76508dc-7f95-46c1-ae5b-21fadda5369a/file>
- Stavenuiter, M., Kahmann, M., Kok, E., van Mourik, K., Out, M., & de Gruijter, M. (2020). Re-integratie van vrouwen met een afstand tot de arbeidsmarkt. https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/07/319180_Re-integratie-van-vrouwen-met-een-afstand-tot-de-arbeidsmarkt_WEB-1.pdf

